

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Haziran/June 2023, c. 9, s. 1: 673-699

Müddessir Sûresi 30-31. Âyetler Bağlamında On Dokuzla Kimler Sınıyor?

Surah Müddessir 30-31. Who is Tested by Nineteen in the Context of Verses?

Cengiz GÜNEŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati ABD
Assistant Professor, Nevşehir Hacı Bektaş University, Faculty of Theology,
Department of Arabic Language and al-Balagha
cengizgunes@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2979-7271

DOI: 10.47424/tasavvur.1270832

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 25 Mart / March 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 31 Mayıs / May 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Güneş, Cengiz. "Müddessir Sûresi 30-31. Âyetler Bağlamında On Dokuzla Kimler Sınıyor?". Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi 9 / 1 (Haziran 2023): 673-699. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.1270832>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdağ, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz

Kur'an'ı doğru anlayabilmenin birçok parametreleri vardır. Bunlardan biri de ayetlerin içinde yer aldığı siyâkı [context] tespittir. Türkçeye daha çok bağlam olarak tercüme edilen bu kelime, herhangi bir ayetin öncesi ve sonrası ile anlam bakımından alakasını ifade etmektedir. Âyetin siyâk, iç ve dış bağlamı, kısacası Kur'an bütünlüğü düşünülmeden, bulunduğu yerden bağımsız bir şekilde tefsir edilmeye çalışılması yanlış yapmayı kaçınılmaz hale getirmektedir. Bu meyanda bağlamından koparılarak farklı mecralara çekilen birçok ayet bulunmaktadır. Nitekim bunlardan biri de Müddessir süresi 30. âyettir. Bu makalede biz, Müddessir suresi 30-31. âyetler bağlamında başlıca üç konu üzerinde yoğunlaşmaya gayret ettik. Önce ilgili âyetlerin siyâk ve sibâkı, "عليها" kelimesindeki zamirin mercii ve her iki âyette kimlerin nasıl ve niçin sınındığı hususlarını ele almaya çalıştık. Bahsi geçen zamir, cehennemdeki görevli meleklerle işaret etmekte ve onların sayısının on dokuz olduğunu bildirmektedir. Ancak on dokuz rakamını bu anlayıştan farklı şekilde anlamlandıran kişiler ve gruplar çıkmıştır. Onlar, bu rakama kutsallık izafe etmekle kalmamış, Kur'an'ın bütün sisteminin bu rakama göre kurgulandığını iddia etmişlerdir. Allah Teâlâ, bu sayıyla müminleri, kitap ehlini, kâfirleri ve kalplerinde hastalık olanları sınamaktadır. Allah Teâlâ, bahsi geçen grupları on dokuz sayısına verecekleri tepki ile denemek istemiştir. Bu perspektiften makale, on dokuz bağlamında ilgili âyetleri doğru anlamaya yönelik bir bakış açısı kazandırmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Bağlam, On Dokuz, Sınanma, Mümin, Ehl-i Kitap, Kâfir.

Abstract

There are many parameters to understand the Qur'an correctly. One of them is to determine the siyaq-context in which the verses are included. This word expresses the relevance of any verse with what is before and after it, in terms of meaning. Attempting to interpret the verse independently, without considering the siyaq, internal and external context, in short, the integrity of the Qur'an, makes any mistake inevitable. There are many verses that have been taken out of its context and driven into different areas. One of them is the 30th verse of sura al-Muddaththir. In this article, we have tried to concent-

rate on three main issues in the context of verses 30th and 31th. First of all, we tried to deal with the issues of siyaq and sibaq of the relevant verses, the reference of the pronoun in “عليها” and who was tested and how and in both verses. The aforementioned pronoun points to the angels in charge of hell and states their number as nineteen. However, there have been people and groups that have interpreted the number nineteen in a different way from this understanding. They not only attribute holiness to this number, but also claim that the entire system of the Qur’ân was constructed according to this number. With this number, Allah tests the believers, the people of the Book, disbelievers, and those with diseases in their hearts. Allah, the Exalted, wanted to test these groups with their reaction to the number nineteen. From this perspective, the article aims to provide a perspective towards correct understanding of the relevant verses in the context of nineteen.

Keywords: Tafseer, Context, Nineteen, Testing, Believer, People of the Book, Unbelievers.

Giriş

İslam âlimleri Kur’an’ın doğru anlaşılabilmesi için birçok usul ve esaslar ortaya koymuşlardır. Âyetlerin öncesi ve sonrasıyla alakası anlamına gelen siyâk [context] Kur’an’ı sahih anlamının öncüllerinden biridir. Dilimize çoğunlukla *bağlam* olarak aktarılan bu sözcük, bir âyeti doğru anlamının en önemli unsurlarından biridir. Âyetlerin sûre hatta Kur’an bütünlüğü hesaba katılmadan bulunduğu birimden ayrılarak tek başına tefsirinin yapılmaya çalışılması hatalı çıkarımlarda bulunmayı kaçınılmaz hale getirecektir.¹ Dolayısıyla, hataları en aza indirebilmek için bağlamla ilgili bu duruma son derece dikkat etmek gerekmektedir.² Geçmişte olduğu gibi günümüzde de giderek artan bir şekilde âyetlerin öncesi ve sonrası dikkate alınmadan tefsiri yapılmaya uğraşılmaktadır. Böylece bağlamından koparılan âyetler, çok farklı fikirlere altyapı oluşturabilecek şekilde yorumlanabilmektedir. Böyle bir fiile ma-

¹ Halis Albayrak, *Kur’an’ın Bütünlüğü Üzerine* (İstanbul: Şûle Yayınları, 1993), 20-26.

² Geniş bilgi için bk. Mustafa Ünver, *Kur’an’ı Anlamada Siyâkın Rolü* (Ankara: Sidre Yayınları, 1996), 125-201; Ali Bakkal, “Kur’an’ı Anlamada Siyâk-Sibâkın Önemi”, *Tarihten Günümüze Kur’an İlimleri ve Tefsir Usûlü* (Ankara: İlim Yayma Vakfı Kur’an ve Tefsir Akademisi, 2009), 11-48; Yunus Ekin, “Siyâk Kavramının Semantik Analizi”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2013), 93-126.

ruz kalan ve taşımadığı halde yeni anlamlara temel yapılmaya çalışılan âyetlerden biri de Müddessir sûresi 30. âyettir. Bu makalede, Müddessir sûresi 30-31. âyetlerin bağlamının tespiti yapılmaya, özellikle de on dokuz sayısının sûre ve Kur'an bütünlüğü içerisinde ne anlam ifade ettiği, daha sonra da 31. âyetle nasıl bir bağlantısı olduğu izah edilmeye çalışılacaktır. Çalışmamızda klasik tefsirlerin yanında zaman zaman çağdaş tefsirlere de müracaat ettik. Orhan Kuntman *Ondokuz Meselesi'nin Reddi ve Bu Mesele ile İlgili Önemli Açıklamalar* ile Mahmut Toptaş vd. *Kur'an-ı Kerim ve 19 Efsanesi* ve Çanim Kaddûrî el-Hamed'in *Kur'an-ı Kerim'in Sayı İ'câzı Tevehhüm mü Gerçek mi?* isimli makale ve eserlerinden istifade ettik. Bahsi geçen çalışmalar, genelde on dokuz üzerinde yoğunlaşmış ve meseleyi diğer âyetlerle birlikte ele almamışlar, sadece on dokuz teorisini çürütmeye çalışmışlardır. Biz bunlara ilaveten âyetleri yeni bir bağlamda ele aldık. Meselenin imtihan boyutuna dikkat çektik. On dokuz sayısı kimlerin hangi sebeple imtihan edildiğini konu bütünlüğü içinde sunmaya gayret ettik. Ayrıca dijital platformda ortaya konulan yeni reddiyelerden de istifade ederek daha güçlü argümanlardan faydalanmaya çalıştık.

Konumuzla ilgili âyetlerin daha iyi kavranabilmesi için ilgili âyetlerin bulunduğu bölümü vermek isabetli olacaktır. Müddessir sûresi, vahyin başlangıç döneminde ilk inen sûreler arasında yer almaktadır.³ İlk âyetler Hz. Peygambere (s.a.v.) hitapla başlamakta ve bir takım ahlâkî tavsiyelerde bulunmaktadır. Daha sonraki âyetlerde kıyamet gününün kâfirler için çok zorlu bir gün olacağından bahsedilmektedir. Devam eden âyetlerde inkarcılıkta direnen, kendisine mal ve evlatların verildiği zengin, kibirli, Kur'an'a sihir diyen tiplerden söz edilmektedir. İşte bu kişilerin sekera (cehenneme) gireceği ve oradakilerin derilerinin içine işleyen bir azaba duçar olacakları haber verilmektedir. Bu arada cehennemde görevli zebanilerin *on dokuz* olduğu bildirilmektedir. Konumuzla ilgili 31. âyette de cehennemdeki görevli bu on dokuz meleğin sayısının inkarcılar için bir imtihan vesilesi yapıldığı ifade edilmektedir. Söz konusu imtihana kimlerin nasıl karşılık vereceğini açıklayan kısımla

³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî et-Taberî, *Câmi 'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (y.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 23/7; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, thk. Mecdî Baslûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 10/298.

âyet son bulmaktadır. Sürenin devam eden kısmında müminlerle kâfirler kıyaslanmakta, kâfirlerin cehenneme düşmelerinin sebepleri sıralanmaktadır.⁴

“Üzerinde on dokuz vardır.”⁵ âyetinde belirtilen bu sayıda ifade edilen cehennemde görevli *melekler* olduğu halde âyet, bağlamından ayrılarak on dokuz sayısına farklı anlamlar yüklenmiş ve hurûfiliğe mesnet yapılmıştır. Bu şekilde yapılan yorumlar, çeşitli ortamlarda seslendirilmekte ve bu yorumları benimseyen birçok insan bulunmaktadır. Bu şahıslar, âyetteki on dokuz rakamının, Kur’an’ın üzerine bina edildiği şifre bir rakam olduğunu iddia etmektedirler.

Bu anlayışa sahip olanlara göre, Kur’an âyetlerinin tamamı on dokuz sayı sistemine göre kurulmuştur. Bu sistem günümüzde Kur’an’ın en büyük mucizesidir ve bu mucizeyi inkâr küfürdür. Oysa bu sisteme bakıldığında birçok problemlili durumlar olduğu görülmektedir. Nitekim âyet sayımlarında keyfi davranışlar, aynı kelimeyi farklı yerlerde değişik değerlerle ifade etme, sistemlerine uymayan bazı âyetleri inkâr yoluna gitme gibi tutarsızlıklar içermektedir. Böylece âyetin ve Kur’an’ın hiç söylemediği, bize ulaşan rivayetler içerisinde ilk muhatapların hiç duymadığı iddialar ileri sürülmektedir.⁶ Âyetlerin bağlamı ve Kur’an bütünlüğü göz önünde bulundurulduğunda söz konusu yorumların her türlü dayanaktan yoksun olduğu müşahede edilmiştir. Çalışmamızda bahsi geçen âyet ve devamındaki âyetlerin imtihan için inzal olduğu ve bu âyetlerden yola çıkarak on dokuz rakamıyla ilgili herhangi bir sistem kurulamayacağı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu girişten sonra on dokuz sayısının geçtiği âyetin konumunu tespit açısından öncesi ve sonrasıyla ele almak gerekmektedir.

1. On Dokuz Sayısının Geçtiği Âyet ve Bağlamı

⁴ Cârullah Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an haķā’iki ğavâmiẓi’t-tenzil ve ‘uyûni’l-ekâvil fi vücihi’t-te’vil* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘Arabî, 1407), 4/644-653; Mahmud Hafızuddîn el-Nesefî, *Tefsîrü’n-Nesefî (Medârikü’t-tenzil ve hakâiku’t-te’vil)*, thk. Yusuf Ali Bedîvî (Beyrut: Daru’l-Kelimi’t-Tayyib, ts.), 3/561-566; Ebü’l-A’lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 6/508-510.

⁵ el-Müddessir 74/30. Hayreddin Karaman vd., *Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâlî* (İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 2007), 575.

⁶ Konu ile ilgili başka örnekler için bk. Mustafa Sağlam, *Tefsirde Anlam Kırılmaları* (Ankara: Fecr Yayınları, 2022), 160-191.

İlgili âyete geçmeden önce sûre hakkında kısa bir bilgi vermek, konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Müddessir sûresi mushafta 74. nüzül sırasında ise 4. sırada, Müzzemmil sûresinden sonra Mekke'de peygamberliğin ilk yılında inmiştir. 56 âyettir.⁷ Süredeki ilk ayetlerde, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vahiyle muhatap olma anındaki heyecanına rağmen karşılaşacağı muhtemel sıkıntılara atıfta bulunulmuş, inkârcıları uyarması emredilmiştir.⁸ İlk âyetler şu mealdedir: *"Ey bürünüp sarınan (Resûlüm)! Kalk ve (insanları) uyar. Sadece Rabbini büyük tanı. Elbiseni tertemiz tut. Kötü şeyleri terk et. Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma. Rabbinin rızasına ermek için sabret."*⁹ Bu ilk yedi âyette hitap Peygamber'e yöneliktir. O'nun peygamberlikle görevlendirildiği, bu görevi yaparken nasıl bir davranış sergilemesi gerektiği bildirilmektedir.¹⁰

Daha sonraki âyetlerde kıyametle ilgili hususlardan ve inkârcı tiplerden söz edilmektedir:

"O Sûr'a üfürüldüğü zaman var ya, işte o gün zorlu bir gündür. Kâfirler için (hiç de) kolay değildir. Tek olarak yarattığım kimseyi bana bırak, kendisine geniş servet verdim, göz önünde duran oğullar (verdim), kendisine bir döşeyiş döşedim. Üstelik o (nimetlerimi) daha da arttırmamı umuyor. Asla (ummasın)! Çünkü o, bizim âyetlerimize karşı alabildiğine inatçıdır. Ben onu sarp bir yokuşa sardıracağım! Zira o, düşündü taşındı, ölçtü biçti. Canı çıkasınca, ne biçim ölçtü biçti! Sonra, canı çıkasınca tekrar (ölçtü biçti); nasıl ölçtü biçtiyse! Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, suratını astı. En sonunda, kibrini yenemeyip sırt çevirdi. Bu (Kur'an) dedi, olsa olsa (sihirbazlardan öğrenilip) nakledilen bir sihirdir. Bu, insan sö-

⁷ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye, 1984)29/293.

⁸ Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 7/491.

⁹ el-Müddessir 74/1-7.

¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim Etfiyyiş (Kâhire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964), 19/60; Vehbe İbn Mustafa ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr* (Dımeşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, 1418), 29/220.

zünden başka bir şey değil.”¹¹

Bu âyetlerde hesap gününün hiç de kolay bir gün olmadığı bildirilmekte, inkârcı, zengin, sahip olduğu nimetlerle müreffeh bir hayat sürdüren, inanmamaya şartlanmış, inceden inceye hesapçı ve son derece kibirli bir karakterden bahsedilmektedir. Sayılan özelliklere sahip bu karakter, Kur’an’ı sihir ve insan sözü olduğunu iddia etmektedir.¹² Allah Teâlâ bu kişilerin sekar adlı cehenneme atılacağını bildirmektedir:

“Ben onu sekara (cehenneme) sokacağım. Sen biliyor musun sekar nedir? Hem (bütün bedeni helâk eder, hiçbir şey) bırakmaz, hem (eski hale getirip tekrar azap etmekten) vazgeçmez o. İnsanın derisini kavurur. Üzerinde on dokuz (muhafız melek) vardır. Biz cehennemini işlerine bakmakla ancak melekleri görevlendirmişizdir. Onların sayısını da inkârcılar için sadece bir imtihan (vesilesi) yaptık ki, böylelikle, kendilerine kitap verilenler iyiden iyiye öğrensin, iman edenlerin imanını arttırsın; hem kendilerine kitap verilenler hem müminler şüpheye düşmesinler, kalplerinde hastalık bulunanlar ve kâfirler de: ‘Allah bu misalle ne demek istemiştir ki?’ desinler. İşte Allah böylece, dilediğini sapıklıkta bırakır, dilediğini doğru yola erdirtir. Rabbinin ordularını, kendisinden başkası bilmez. Bu ise, insanlık için ancak bir öğüttür.”¹³

Müddessir sûresinin bu âyetlerinde, cehennemde cezalandırılacak insan tiplerinin özelliklerinden bahsedilmekte, on dokuz âyetinin bir imtihan unsuru olduğundan söz edilmekte ve arkasından da bu imtihanda kimlerin nasıl bir tavır sergileyebileceklerinden haber verilmektedir.¹⁴ Bu bağlamda yer alan âyetler grubunda bulunan kısmın nüzul sebebini izah, meramımızın daha iyi anlatılmasına vesile olacaktır.

¹¹ el-Müddessir 74/8-25.

¹² Cârullah Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâ’iki gavâmi’i’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvil fi vücûhi’t-te’vîl* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘Arabî, 1407), 4/647-650.

¹³ el-Müddessir 74/26-31.

¹⁴ Ebû Abdillâh (Ebü’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1420), 30/708-712; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 29/311-314.

2. Müddessir Sûresi 30. Âyetin İnîş Sebebi

Âyetin sebab-i nüzûlünden önce sûrenin inîş sebebi hakkında genel bilgi vermek gerekmektedir. Müddessir sûresi, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) vahiy inzâlinin inkıtaya uğradığı kısa bir fetret döneminin ardından inmiştir.¹⁵ Sûrenin bazı âyetlerinin sonraki zamanlarda indiği ihtimali olsa da sûrenin tamamının nüzul vaktinin, Mekke döneminin ilk yıllarına ve tebliğin başlangıç dönemine denk geldiği tartışmasız bir olgudur.¹⁶ Hatta cumhurun aksine, Cabir b. Abdullah'a göre ilk inen vahiy ve ilk nazil olan sûre Müddessir sure-sidir.¹⁷

Söz konusu âyetin sebab-i nüzûlü olarak nakledildiğine göre, Yahudilerden bir grup, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashabından birine cehennemden korucularını (sayılarını) sormuştur. İlgili kişi de Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bu korucuların durumunu bildirince arkasından "Onun üzerinde on dokuz vardır." âyeti kerimesi inmiştir.¹⁸ On dokuz ile ilgili sorunun Yahudiler tarafından sorulması sebebiyle söz konusu âyet-i kerimenin Medine döneminde nazil olduğunu ifade eden müfessirler de vardır.¹⁹ Fakat Âlûsî, âyetin Mekke'de indiği hususu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Zira Yahudilerden birinin değişik bir nedenle Mekke'de bulunması ve bir sahâbi ile aralarında şöyle bir diyalogun geçmesi imkân dâhilindedir. İlgili kişi; "Peygamberlik iddiasında bulunan arkadaşınız, cehennemde bulunan meleklerin sayısı hakkında ne söylüyor?" şeklinde bir soru sormuştur. Bu soruya muhatap olan şahsın da konuyu Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sorması üzerine bu âyet-i kerimenin nazil olmasının

¹⁵ Fetret dönemi vahyin bir süre kesilmesi anlamında kullanılan bir tabirdir. Bu süre hakkında asgari on iki günden üç yıla kadar değişen süreler zikredilmektedir. Bk. Faruk Vural, "Sebepleri ve Sonuçları Bakımından Fetret-i Vahiy Meselesi Üzerine Bir İnceleme", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (2015), 83-102.

¹⁶ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı, Meâl- Tefsîr*, çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 3/1203; Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996); 3/1203.

¹⁷ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/7.

¹⁸ Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 71.

¹⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Yayınları, 1979), 8/5446.

mümkün olduğunu ifade eden Âlûsî, âyetin Mekke’de indiğini söyleyen âlimlerin görüşüne meyletmiştir.²⁰

Bu âyet için farklı bir sebep-i nüzûl bilgisi olarak Abdullah b. Abbas’tan şöyle bir olay rivâyet edilmektedir: “*Cehennem’in üzerinde on dokuz (zebani) vardır.*” âyet-i kerimesini duyan Ebû Cehil kavmine şöyle demiştir: “Vay kahrolası Kureyşliler! Muhammed cehennemdeki zebanilerin sayısının on dokuz olduğunu söylüyormuş. Sizlerse bundan daha kalabalıksınız. İçinizden on kişi, bir zebaniye güç yetiremez mi?”²¹

Fahredden er-Razi de benzer bir haber nakletmektedir: Cenâb-ı Hakk’ın “*Cehennem’in üzerinde on dokuz (zebani) vardır.*” âyeti indiğinde Ebû Cehil, Kureyşlilere, “Vay kahrolası Kureyşliler” şeklinde seslendi. Muhammed, Cehennem bekçilerinin on dokuz olduğunu iddia etmektedir. Siz onlardan daha güçlü, kuvvetli ve sayıca daha büyük bir cemaatsiniz. Ebû Cehil, “İçinizde bulunan kuvvetli her on şahıs, zebanilerden bir tanesi ile başa çıkamaz mı?” dediğinde, çok güçlü ve kuvvetli birisi olan Ebu’l-Eşed İbn Useyd İbn Kelde el-Cumahî de, “Ben sizin adınıza, onlardan on yedisiyle başa çıkarım. Siz de benim adıma, ikisini halledin” dedi.²² Bunun üzerine söz konusu âyet inmiştir.

Mekke’de Yahudilerin bulunmaması, bunun aksine Yahudilerin Medine’de ikamet etmeleri nedeniyle, bazıları bu âyetin Medenî olduğunu iddia etmiş olsalar da aştaptan bazılarının Medine’ye ya da Yahudilerden bazılarının Mekke’ye gelmiş olmaları mümkün olduğundan bu iddia zayıf kalmakta-

²⁰ Şihabüddin Mahmud b. Abdillâh el-Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, thk. Ali Abdülbâri Atıyye (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1415), 15/130; Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddin İsmâil b. Şihâbiddin Ömer İbn Kesir, *Tefsîrû’l-Kur’ânî’l-azîm*, thk. Sâmi İbn Muhammed İbn Abdîrrahmân İbn Selâme (Riyâd: Dâru’t-Taybe, 1999), 8/267; Bedreddin Çetiner, *Fâtîha’dan Nâs’a Esbâb-ı Nüzûl* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010), 2/922-923; Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 8/332-333.

²¹ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdîrrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Endelüsî İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz fî tefsîri’l-kitâbi’l-azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1422), 5/396.

²² er-Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 30/709; Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meânî’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Yusuf Necati (Dâru’l-Misriyye, ts.), 3/203-204; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/651; el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 6/518-519.

dır.²³ Kanaatimize göre, kısa âyetlerden oluşma, kıyamete yönelik detaylar verme, ahiret ile tehdit etme gibi Mekkî sûrelerin karakteristik özelliklerden dolayı bu âyetin Mekkî olması daha uygun gibi görünmektedir.²⁴

Sebeb-i nüzûl rivayetlerinden anlaşıldığına göre, bu âyet Mekke döneminde, müşriklerin ileri gelenlerinin âyetler ile ifade ettiği gerçekleri hafife almaları ve alay etmeleri üzerine nazil olmuştur. Özellikle müşrikler, buradaki on dokuz rakamını az bulmuşlar ve bu sayıdaki kişilerle başa çıkabileceklerini iddia etmişlerdir.

3. Müddessir Sûresi 30. Âyetteki Zamirin Mercii

“عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ: Üzerinde on dokuz vardır.” Âyette bulunan (عَلَيْهَا) zamirinin mercii ile ilgili müfessirlerin görüşleri şu şekildedir:

Taberî; على سقر تسعة عشر من الخزنة ifadesi ile tefsir etmektedir. Sekarda on dokuz cehennem bekçisi vardır. Buna göre zamirin mercii Taberî, cehennemin diğer bir ismi olan sekara göndermektedir.²⁵

Zeccâc; أي على سقر تسعة عشر ملكاً ibaresi ile açıklamaktadır. Buna göre zamirin mercii yine sekar olmaktadır. İbarenin anlamı ise “sekarda on dokuz melek var” demektir.²⁶

Mâtürîdî; ويحتمل أن يكون في السقر تسعة عشر دركا: Sekarda on dokuz cehennem tabakası olması mümkündür diyerek (عَلَيْهَا) kelimesindeki zamiri cehennem kelimesine göndermektedir.²⁷

Yukarıdaki müfessirlerle birlikte Begavî de benzer açıklamalar yapmaktadır: أي على النار تسعة عشر من الملائكة، وهم خزنتها: مالك ومعه ثمانية عشر: Yani ateşte on dokuz melek

²³ Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, 8/5460.

²⁴ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971), 57-59.

²⁵ et-Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 24/28.

²⁶ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî ez-Zeccâc, *Meâni'l- Qur'ân ve l'râbuhu*, thk. Abdülcelil Abduh Şelebî (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1988), 5/248.

²⁷ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Qur'ân*, 10/313.

bulunmaktadır. O melekler cehennemin bekçileridir. Mâlik'le birlikte onların sayısı on dokuzdur.²⁸

Zemahşerî; عَلَيْهَا تِسْعَةٌ عَشْرَ أَي يَلِي أَمْرَهَا وَيَتَسَلَطُ عَلَى أَهْلِهَا تِسْعَةٌ عَشْرَ مَلَكًا: “Üzerinde” onun işle-riyle ilgilenen ve içindekilere hükmeden “on dokuz melek vardır.”²⁹

Râzî de meseleyi şu şekilde delillendirmektedir: الْمَعْنَى أَنَّهُ يَلِي أَمْرَ تِلْكَ النَّارِ، وَيَتَسَلَطُ عَلَى أَهْلِهَا تِسْعَةٌ عَشْرَ مَلَكًا: “Cehennemin bu görevini, on dokuz melek üstlenir ve cehennemdekilere bu on dokuz melek musallat olur.” Metinden anlaşıldığına göre Râzî de zamiri cehenneme atfetmekte ve oradakileri idare işinin meleklerle ait olduğunu bildirmektedir.³⁰

Kurtubî'nin konuyla ilgili ibaresi ise عَلَى سَعْرٍ تِسْعَةٌ عَشْرَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ şeklinde- dir. Buna göre ibarenin anlamı “yani sekarda meleklerden on dokuz vardır”³¹ şeklindedir.

Diğer tefsirlere baktığımızda da durum hemen hemen yaklaşık ibarelerle ifade edilmektedir.³²

Netice olarak görüşlerine müracaat ettiğimiz müfessirlerin ittifakıyla âyetteki (عَلَيْهَا) zamiriyle işaret edilen kelime 23. ve 24. âyetlerde geçen ve cehennemin isimlerinden birisi olan “sekar” kelimesidir. Böylece on dokuz rakamının cehennemde görevli melekleri ifade ettiği çok açık ve net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

4. Müddessir Süresi 30. Âyetin Tefsiri

²⁸ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Meâlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Şur'ân*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr (Beirut: Dâru Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1997), 8/270.

²⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/650.

³⁰ er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 30/708; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 29/311.

³¹ el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Şur'ân*, 19/79.

³² Muhammed b. Muhammed Ebu's-Suûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 9/59; Muhammed Cemâluddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım el-Kâsımî, *Tefsîrü'l-Kâsımî* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418), 9/356; ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 29/229; Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, 8/5458.

“عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ: Üzerinde on dokuz (zebani) vardır.” Âyetteki on dokuzun cehennemde görevli melekler olduğu hususunda ittifak olmasına rağmen ayrıntılarda farklı görüşler bulunmaktadır.

Cehennem görevlilerinin meleklerden seçilmesinin hikmeti, onların insan ve cinlerden farklı olmalarından kaynaklanmaktadır. Cehennem görevlisi insan veya cinlerden olsaydı hemcinslerine acıyabilirlerdi. Melekler ise Allah’a itaatte son derece ilerdedirler. Onlar Allah’ın emirlerine asla karşı çıkmazlar.³³ Zira âyette şöyle buyurulmaktadır: “Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah’ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır.”³⁴

Mekke kâfirleri, bahsi geçen âyeti duyunca ve cehennem bekçilerinin on dokuz olduğunu öğrenince, “Muhammed, Âdem’den bugüne bütün inkârcılar cehenneme girecek diyor, hem de sadece on dokuz görevliyle onlarla başa çıkacağını düşünüyor” diyerek Hz. Peygamberle (s.a.v.) alay etmişlerdir. Cumha oğullarından bir güreşçi, “on yedisini ben haklarım, geriye kalan ikisini de artık siz halledersiniz” diyerek işin içinden çıkabileceklerini düşünüyorlardı ve yanılıyorlardı.³⁵ Oysa onlar, bu melekleri insan gibi tasavvur ediyorlardı ve çok yanılıyorlardı. Eğer çok sayıda cehennem görevlisi bekliyorlarsa Allah Teâlâ 31. âyetin sonlarında bu kişiler için “...Rabbinin ordularını, kendisinden başkası bilmez. Bu ise, insanlık için ancak bir öğüttür.”³⁶ buyurmaktadır.

Bu âyetteki on dokuzun ne olduğu zikredilmemekte ancak sonraki âyetten cehennem melekleri olan zebaniler olduğu anlaşılmaktadır. Bu sayıyı beşerin ruhî ve ahlâkî özelliklerinden faydalanarak açıklamak isteyenler de bulunmaktadır. Ancak bu konu yoruma kapalı, sadece nass ile açıklanabilecek uhrevî bir içeriğe sahip olduğundan mutlak bir iman işidir. Yani âyette on

³³ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmîl-Kur’ân*, 19/81.

³⁴ et-Tahrîm 66/6.

³⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/651; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 29/314; el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 6/519.

³⁶ el-Müddessir 74/31. Ayrıca Allah’ın orduları şeklindeki âyetlere de bakılabilir: el-Fetih 48/6-7.

dokuzun hikmeti açıklanmamış ve illeti belirtilmemiş, sadece buna iman edilmesi istenmiştir. Dolayısıyla buna kayıtsız şartsız bir imanla inanılması beklenmekte, tevilini de Allah'a bırakmak gerekmektedir. Şu an bu sayının anlaşılması mümkün değildir. Ancak Allah'ın mutlak kuvvet ve kudretini gösteren bir delil olarak itikat edilmesi gerekmektedir. İmanı olmayanlar ve kalplerinde manevî hastalık bulunanlar için şaşkıncı bir muamma gibi gözükebilmektedir. Mekke müşrikler, bu sayıyla, bu şekilde kapalı bir Allah kelamı ve peygamber tebliği olabilir mi? diye alay etmekte ve inkârları için bahane aramaktadırlar. Geçerli bir iman için, bu sayı hakkında şüpheye düşmeden ve teviline de çalışmadan olduğu gibi inanmak gerekmektedir. Zaten bir sonraki âyette bunun bir imtihan olduğu açıkça ifade edilmektedir.³⁷

Klasik müfessirlerin çoğunluğu, "on dokuz" rakamının, cehennem bekçiliğini ve muhafızlığını yerine getiren meleklerle ait olduğu görüşündedirler.³⁸ Râzî, klasik görüşleri de zikretmekle beraber şu yorumları ilave etmektedir: Râzî'ye göre bu âyet, insanın kendi derunundaki maddî, zihni ve duygusal *kuvvelere* işaret etmektedir. Bu kuvveler insanı potansiyel olarak diğer canlılardan daha fazla ön plana çıkarmakta, ama yanlış kullanıldıklarında ise şahsın kişiliğinde yozlaşmalara neden olmaktadır. Böylece yanlış kullanılan bu güçler, kişinin diğer dünyada azap görmesine sebep olmaktadır. Filozoflara (erbâbu'l-hikme) göre, insanın düşünce ve davranışlarındaki bozulmanın sebebi temelde iki hususa dayanır. Bunlardan biri hayvanî kuvvetler, diğeri ise tabii güçlerdir. Hayvanî kuvvetlerin beşi zahirîdir, açıktır; beşi de batnîdir, gizlidir. Yine hayvanî kuvvetlerin biri şehvet, diğeri de gazap olmak üzere toplamda on ikidir. Tabii kuvvetler ise çekme, tutma, hazmetme, itme, besleme, büyütme ve doğurma güçleridir. Bütün afetlerin kaynağı bu on dokuz unsur olduğu için cehennem zebanîlerinin sayısı da on dokuzdur.³⁹ Aynı bilgileri Muhammed Esed de Râzî'nin ismini referans vererek nakletmekte⁴⁰

³⁷ Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, 8/5458-5459.

³⁸ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/28; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/650.

³⁹ er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gâyb*, 30/708; Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'âşî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1418), 5/261; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri (İbn Kesîr Tefsiri)*, çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983), 14/8185.

⁴⁰ Esed, *Kur'ân Mesajı, Meâl-Tefsîr*, 3/1207.

ve şu yorumları ilave etmektedir: İnsan bilinçli bir şekilde algılama ile kavramsal düşünme yetileri vesilesiyle neyin iyi neyin kötü olduğunu temyiz gücüne sahip olduğundan bu güçler “melekî güçler” olarak tefsir edilmiştir. Bu güçlerin göz ardı edilmesi veya kasten kötü işlerde kullanılması hem insanın bütün günahlarının kaynağı hem de ahirette çekeceği azabın temelini teşkil ettiği için sözü edilen güçler “onun üzerinde” bulunan güçleri işaret etmektedir. Bu nedenle bu güçler 31. âyette “أصحاب النار: cehennem ashabi” olarak nitelendirilmiştir.⁴¹

Âyette yer alan on dokuz melek hakkında, on dokuz bölük, on dokuz sıra, on dokuz temsilci melek olduğu şeklinde yorumlar da yapılmıştır.⁴²

Özetleyecek olursak insanın nazarî ve amelî güçlerinin bozulmasında hayvanî ve tabi kuvvetler etkili olmaktadır. Bunların da tamamı on dokuzdur. Bütün afetlerin kaynağı bu on dokuz unsurdur. Dolayısıyla cehennem meleklerinin sayısı bu rakama ulaşmaktadır. Râzî, bu yorumların yan ısıra, on dokuz rakamıyla ilgili değişik yorumlar da yapmış cehennem kapıları, namaz vakitleri gibi unsurlardan bu sayıya ulaşmak istemiştir.⁴³ Kanaatimize göre on dokuz sayısının bu şekilde tefsiri zorlama yorumlara dayanmaktadır. Çeşitli unsurları toplayıp on dokuz ulaşmanın tefsirî bir değer taşımadığı ve olsa olsa işarî bir yorumdan öteye geçemediği kanaatindeyiz.

Allah Teâlâ bu âyette cehennem meleklerinin sayısının on dokuz olmasındaki hikmeti beş hususla ifade etmektedir: Bu sayı, inanmayanlar için bir sınanma sebebi olup onların küfür ve dalâletlerini artırır. İkincisi, kitap indirilenlerin kesin bilgisini güçlendirir. Üçüncüsü, ona kuşku duymadan inananların imanını artırır. Dördüncüsü kitap ehlinde ve iman sahiplerinden şüpheleri izale eder. Beşinci hikmet ise, kâfirlerin ve kalplerinde hastalık bulunanların bu misalle anlatılmak istenen anlamaması ve bununla Allah ne kastetti sorgusuna yönelip yönelmemelerini anlamaktır.⁴⁴

⁴¹ Esed, *Kur'ân Mesajı, Meâl-Tefsîr*, 3/1207.

⁴² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/650.

⁴³ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/708; el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5/261-262; İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, 17/596.

⁴⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dimaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1410), 8/333-334. On dokuz

Netice itibariyle cehennemdeki görevli meleklerin on dokuz olduğu, zaminin cehenneme döndüğü bütün müfessirlerin ittifakı ile açığa çıkmaktadır. Bazı müfessirlerin bu sayıyı grup, saf veya sınıf olarak düşündüğü müşahede edilmektedir. Yapılan izah ve açıklamalar göz önüne alındığında, buradaki rakamın meleklerin dışında başka bir anlamla ilişkilendirilmesinin mümkün olmadığı fikrini taşımaktayız.

5. Müddessir Sûresi 31. Âyette Sınanan Kimseler

İnsanoğlunun dünyaya gönderiliş sebebinin imtihan olduğu bilinen bir hakikattir. Bu olgu birçok ayette dile getirilmektedir. Nitekim Allah Teâlâ, “O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok başıslayıcıdır.”⁴⁵ buyurmaktadır. Hayat anlamsız ve boşa geçirilecek bir zaman süreci değildir. Herkes burada imtihan ortamındadır. Kurtulmak isteyenler, Allah Teâlâ’nın kitapları ve peygamberleri aracılığıyla kendilerine emrettiklerini yapıp, yasakladıklarından uzak durmakla sınavı kazanmalıdırlar. Allah Teâlâ, kullarını gönderdiği kitaplara imandan sorumlu tutmaktadır. Son ilahi mesaj da böyledir. Kitabın tamamı baştan sona iman konusudur. İşte özelde de bu âyette yer alan on dokuz sayısı herkes için bir deneme sebebi olmuştur. Yüce Allah, bu sayıya karşı kimlerin nasıl tepki vereceğini denemek istemiştir. Çünkü O, yaratan ve sınav yapmaya yetkili olan yegâne ilahtır. Kullarını dilediği şekilde sınav yapabilir.

Müddessir sûresi 31. âyette kimlerin ne için sınava tabi tutulduğu ifade edilmektedir. Buna göre imtihan olan kimseler şu şekilde sıralanmaktadır:

“...Onların sayısını da inkârcılar için sadece bir imtihan (vesilesi) yaptık ki, böylelikle, kendilerine kitap verilenler iyiden iyiye öğrensün, iman edenlerin imanını arttırsın; hem kendilerine kitap verilenler hem müminler şüpheye düşmesinler, kalplerinde hastalık bulunanlar ve kâfirler de: ‘Allah bu misalle ne demek istemiştir ki?’ desinler. İşte Allah böylece, dilediğini sapıklıkta bırakır, dilediğini doğru yola eriştirir. Rabbinin ordularını, kendisinden başkası bilmez. Bu ise, insanlık için ancak bir öğüttür.”

sayısının bir imtihan olmasıyla ilgili geniş açıklama için bk. Hasan Keskin, *Kur’an’da Fitne Kavramı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003), 181-183.

⁴⁵ el-Mülk 67/2.

Âyette belirtildiği üzere sınan kimseler kâfirler, Ehl-i kitap, müminler ve kalplerinde hastalık bulunanlardır.

5.1. Kâfirlerin Sınanması

Âyette ilk sırada kâfirler sayılmakta ve onların bu rakamla sınındıklarından bahsedilmektedir. Bu inkârcı grubu açıklamadan önce âyette geçen “أَصْحَابِ النَّارِ” ifadesini izah etmek gerekmektedir. Bu ifade “cehennem halkı” anlamında değildir. Bu izafet, ateşin sahipleri ve oranın koruyucu bekçileri anlamındadır. Tahrim sûresinde de ifade edildiği üzere bunların reisi Mâlik'tir. Sayılarının da on dokuz olduğu gayet açıktır.⁴⁶

Bu meleklerin sayısının on dokuz yapılması, bunların şahıslar mı yoksa çeşitleri mi olduğunun tayin edilmemesi ve bir muamma olarak bırakılması, kâfirler için bir mihnet ve imtihan olmasıdır.⁴⁷ Belagatta ibhâm olarak anılan bu sanat, Kur'an'ın imtihan amacıyla zaman zaman kullandığı üsluplardan biridir. Ashâb-ı Kehf'in sayısı,⁴⁸ Hz. Yunus'un kaç kişilik bir şehre peygamber olarak gönderildiği⁴⁹ gibi konular da muhatapların imtihanı kastiyle müphem bırakılmıştır.⁵⁰ Nitekim cehennem meleklerinin sayısını duyan kâfirler, bu sayıyla alay ederek küçümsemişler ve inkâr yolunu seçmişlerdir. Zahiren cehennem görevlilerinin sayısını bildirmeye gerek yoktur. Bu sayının bildirilmesi kâfirler ve diğerleri için bir fitne ve imtihan konusu olmuştur. Bir kimse görünürde iman edip de gerçekten iman kalbinde yer etmemişse, Allah'ın o büyük hapisanesinde sayısız insan ve cinin hakkından sadece on dokuz melek mi gelecek diye şüpheye düşecek ve sonuçta aklına yatmadığı için inkâr edecektir.⁵¹

⁴⁶ Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, 8/5459.

⁴⁷ er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 30/710; Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, 8/5459.

⁴⁸ el-Kehf 18/22. Konuya ilişkin geniş bir değerlendirme için bk. Zülfiakar Durmuş, “Türkçe Meallerde Ashab-ı Kehf ile İlgili Yapılan Hatalar”, *Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshab-ı Kehf Sempozyumu 20 - 22 Eylül 2012 Kahramanmaraş*, ed. Seydihan Küçükdağlı (Kahramanmaraş, 2013), 492-494.

⁴⁹ es-Sâffât/147.

⁵⁰ İbhâm, bilmesine rağmen konuşanın bir konuyu dinleyiciden gizlemesi sanattır. Mehmet Kılıçarslan - Kays Harputlu, *Nahiv Edatları Sözlüğü* (İstanbul: Akdem Yayınları, 2021), 39.

⁵¹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 30/710; el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 6/519.

Kadı Beydâvî, kâfirler için on dokuz sayısının fitne konusu yapılmasını üç maddede özetlemektedir. Birincisi kâfirlerin bu sayıyı az bulmaları, ikincisi bu sayıyla dalga geçmeleri ve üçüncüsü bu sayıdaki meleğin onca insan ve cinin cezalandırılmasında kâfi gelmeyeceğini düşünmeleridir.⁵²

“...Kâfirler de Allah bu misalle ne demiştir ki?...” Mekkeliler, on dokuz rakamını garip karşılamaktadırlar. Dolayısıyla bu sayının bir istiare olduğunu düşünmektedirler. Buna göre mana şu şekildedir: Allah bu ilginç rakamla neyi kast etmiş olabilir ki? Meleklerin düz yirmi değil de on dokuz adet olduğunu söyleyerek neyi hedeflemiştir? Bu sorularla aslında onların amaçları Kur’an’ı tamamen inkâr etmek, onun Allah’tan olmadığını iddia etmek, “Allah katından olsaydı bu eksik sayı ile ya da belirsizlikle gelmezdi!” demektir.⁵³

5.2. Ehl-i Kitabın Sınanması

Bu âyette imtihan konusu olanlardan birisi de Ehl-i kitaptır. Genel kabule göre Ehl-i kitap kendilerine kitap verilen Yahudi ve Hristiyanlardır.⁵⁴ Bazı müfessirler, Ehl-i kitabın, kitaplarında cehennem meleklerinin sayısının on dokuz olduğunu bildiklerini söylemektedirler.⁵⁵ Yahudilerden bazı kimselerin Hz. Peygamber’e (s.a.v.) bu meleklerin sayısını sormaları üzerine indiği rivayetlerine bakarak onların bu sayıyı bildikleri ortaya çıkmaktadır. “Kendilerine kitap verilenler sağlam inansınlar.” yani Ehl-i kitap, Tevrat ve İncil’de verilen cehennem bekçilerinin sayısının ellerindeki bilgilere uygun olduğuna kesin inansınlar, demektir.⁵⁶

On dokuz sayısı, Tevrat ve İncil’de de bulunuyordu.⁵⁷ Okuma yazma bilmeyen Hz. Peygamber’in, (s.a.v.) bu sayıyı Tevrat, İncil veya herhangi bir yerden iktibas etmesi söz konusu olamayacağına göre, Ehl-i kitabın, verilen bu bilgiyi kabul etmelerinden başka bir seçenek kalmıyordu. Dolayısıyla bu

⁵² el-Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl*, 5/262.

⁵³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/652.

⁵⁴ Remzi Kaya, “Ehl-i Kitap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 516-519.

⁵⁵ Tevrat ve İncil taramamızda on dokuz sayısına rastlanmamıştır. Büyük bir ihtimalle tahrif edildiği için bu sayı bulunmamaktadır.

⁵⁶ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 19/80-81.

⁵⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/652; M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012), 5/343; el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 6/519.

sayının vahye, yani Kur'an'a dayanan ve Allah'tan gelen bir bilgi olduğu açıklığa kavuşuyordu. Böylece Hz. Peygamber'i (s.a.v.) tasdik eden Ehl-i kitabın imanları artmış oluyordu.

İkinci bir duruma göre; Tevrat ve İncil, aslı bozulmuş ve tahrif edilmiş kitaplardır. Ehl-i kitap, zebanilerin sayısının on dokuz olduğunu Tevrat ve İncil'den biliyorlardı. Fakat her iki kitabın tahrifinden dolayı bu bilgiye tam olarak güvenmiyorlardı. Hal böyle olunca, aynı sayıyı haber veren Hz. Peygamber'den de (s.a.v.) bunu öğrenince, meleklerin sayısı hakkındaki imanları artmış, bu bilginin kesinliğine kanaat getirmişlerdir.⁵⁸

Özetle, Ehl-i kitap, Kur'an'da haber verilen on dokuz rakamını kendi kaynaklarından öğrenme imkânına sahiptiler. Her üç kaynakta ortak olan bu haberin Ehl-i kitabın, Kur'an'a inanmasalar bile kendi kitaplarına olan inançlarını kuvvetlendirmesi gerekirdi.

5.3. Müminlerin Sınanması

Âyette imtihan edildiği belirtilen gruplardan birisi de müminlerdir. Buradaki imtihanın olumlu olduğunu söylemek mümkündür. Zira âyette zikredilen on dokuz sayısının, müminlerin imanının artmasına vesile olacağı ifade edilmektedir. O halde iman artar mı artmaz mı? İslam âlimleri arasında imanun artıp eksilmesi tartışılmaktadır. Kendisine inanılacak esaslar açısından imanda artma ya da eksilmenin söz konusu olamayacağı, ancak imanun kuvveti veya zayıflığı açısından niteliğinin artabileceği düşüncesi genel kabul görmektedir.⁵⁹ Bu âyette de "...iman edenlerin imanını artırsın..." kısmını bu bağlamda anlamak gerekmektedir. Müminler, âyette söz konusu edilen on dokuz rakamına olduğu gibi iman ederler. Allah'tan Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelen haberi tasdik ederler, onun Rabbinden naklettiği her bilgiyi tereddütsüz kabul ederler. Böylece Allah'a ve elçisine teslim olarak yakînleri artar.⁶⁰

⁵⁸ er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 30/711.

⁵⁹ Mustafa Sinanoğlu, "İmân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/216-219.

⁶⁰ M. İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, çev. Ahmet Çelen vd. (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 1/98.

Kur'an'ın müteaddit âyetlerinde de belirtildiği üzere, müminler uğradıkları her imtihandan başarı ile çıkar, şüphe ve inkâr yoluna gitmez, imanında sebat eder, iman onlarda kökleşir, netleşir ve Allah'a bağlılıkları artar.⁶¹ Nitekim bu konuda şöyle buyurulmaktadır: “Müminler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. O'nun âyetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler.”⁶² Müminle Allah ve O'nun âyetleri arasındaki ilişkinin çok güzel bir şekilde ifade edildiği bu ilahî kelimada, okunan âyetler, müminlerin imanlarını artırır, kalplerini ürpertir ve başlarına gelebilecek her tür imtihan için Rablerine tevekkül etmelerini sağlar.

Allah Teâlâ'nın yaptığı her iş hikmete ve doğruya dayanır. O güzel işler yapar, müminler de Allah'ın yaptığı bu işleri yerli yerinde bir hikmetin eseri olarak görürler ve O'na boyun eğerbler. Bu da onların imanlarını kuvvetlendirir. Kâfirlerin ise inkârlarını ve sapıklıklarını artırır.⁶³

5.4. Kalplerinde Hastalık Bulunanların Sınanması

Müddessir sûresi 31. âyette sınandığı ifade edilen inanç gruplarından biri de “Kalplerinde hastalık bulunan” kimselerdir. Bu kişilerin kimlikleri konusunda iki farklı görüş vardır: Bunlarla münafıklar kastedilmektedir. Çünkü onların kalplerinde şüphe ve nifak vardır. Âyetin Mekki olduğunu söyleyenlere göre, Mekke döneminde münafık grubu olmasa da âyet ileride böyle bir topluluğun ortaya çıkacağına işaret etmektedir.⁶⁴ İkinci görüşe göre “Kalplerinde hastalık bulunanlar” ile müşrikler ifade edilmektedir. Âyette münafıkların kalplerindeki şek ve şüphe hastalığı kastedilmektedir. Zira müşrikler, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) inanıp inanmama konusunda şüphe içinde idiler.⁶⁵ Müşriklerin, “Allah bu sayı misaliyle ne demek istemiş olabilir?” âyetinde geçen ﴿لَا تَأْتِيهِمْ سَاعَةٌ وَلَا يَذْكُرُونَ﴾/meselden kasıt, 30. âyette cehennemın on dokuz görevlisi olmasıyla alakalı ifadedir. Âyette yer alan mesel sözcüğü, bilgi, söz, haber, kelimeleriyle açık-

⁶¹ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 6/520.

⁶² el-Enfâl 8/2. Bu konuda şu âyetlere de bakılabilir: et-Tevbe 9/122-125; el-Ahzâb 33/22; el-Fetih 48/4.

⁶³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/652.

⁶⁴ el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, 2/262.

⁶⁵ er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 30/712; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr* (Dimeşk: Dâru İbn Kesir, 1414), 5/396; Ali Arslan, *Büyük Kur'ân Tefsiri*, Arslan Yayınları: 15/357-360.

lanmıştır. Müşrikler, “Allah bu sayı misaliyle ne demek istemiş olabilir?” şeklindeki bir soruyla cehennemin on dokuz bekçisi olabileceğini inkâr etmişlerdir. Böyle bir ifadenin vahiy olamayacağına, nihayetinde Allah’ın bu şekilde bir âyet indirebileceğine inanmadıklarını ilan etmek istemişlerdir.⁶⁶

6. Müddessir Sûresi 30. Âyetine Yüklenen Anlamlar

“عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ: Üzerinde on dokuz (muhafız) vardır.”⁶⁷ âyeti, cehennemin üzerinde on dokuz muhafızın bulunduğunu ifade etmektedir. Daha sonraları burada geçen on dokuz sayısına kutsallık atfeden akımlar çıkmıştır. Bu rakamı ilk defa kutsallaştırılanların Bahaîler olduğu bilinmektedir. Mirza Ali Muhammed Şîrâzî (ö. 1266/1850), Mehdi’ye açılan kapı anlamına gelen *Bâbîlik* akımının ilk önemli ismidir. İran menşeli bu hareket daha sonraları Bahaîlik adıyla fikirlerini yaymaya çalışmaktadır. Her harf ve sayının ayrı bir değeri ve özelliği olduğunu ileri süren bu harekete göre on dokuz sayısı mukaddestir. Her şey bu sayıda düğümlüdür. Bu anlayışa göre bir yıl on dokuz ay, bir ay on dokuz gündür. Her on dokuz günün sonunda Bâb’a ikram farzdır. Katil on dokuz yıl cinsel ilişkiden uzak durmak zorundadır. Oruç, on dokuzuncu ay olan A’lâ ayında yine on dokuz gün olarak ifa edilmelidir. Gelirin % 19 kısmından Allah hakkı adı verilen vergi ödenir. Örneklerde olduğu gibi her şey on dokuzla alakalandırılmıştır.⁶⁸

Bahaîlere göre Hz. Muhammed’in son elçi olması ondan sonra resuller gönderilmesine engel değildir. Bu inancı Mısır asıllı Amerikan vatandaşı Reşat Halife ortaya atarak kendisinin resul olduğunu ilan etmiştir. Onun iddiasına göre Kur’an’ın tüm sûre ve âyetleri on dokuz rakamında kodlanmıştır. Bu asılsız iddiaya cehennem muhafızlarının sayısını bildiren Müddessir suresinin 30. âyetini mesned yapmıştır. Reşat Halife, bir önceki âyeti de bağlamından kopararak hiç kimsenin vermediği anlamlar ortaya koymakta ve “لَوَاحَةٌ لِلْبَشَرِ: Derileri kavuran” âyetindeki “لَوَاحَةٌ” kelimesinin “disketlere kayıt yapan bilgisa-

⁶⁶ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 5/497.

⁶⁷ el-Müddessir 74/30.

⁶⁸ Süleyman Ateş, *Kur’ân Ansiklopedisi* (İstanbul: Kur’ân Bilimleri Araştırma Vakfı, 1997), 16/321.

yarlara" işaret ettiğini söylemektedir. Kur'an'ı tespit eden bu bilgisayar programı on dokuz rakamıyla kodlanmıştır.⁶⁹

Reşat Halife'nin iddiasına göre, on dokuz rakamı Kur'an'ın şifresi niteliğindedir. Ona göre bu sayı kutsal bir rakam olup Kur'an'ın ortak bölenidir. Reşat Halife'nin düşüncesine göre, bazı sûrelerin girişinde bulunan Huruf-i Mukatta, Kur'an'ın îcâzını ifade eden sırlarındandır. Bunlar, başlarında buldukları sûrelerde tekrarlanma adedi on dokuz bölünebilir sayılardır. Halife, bu rakamların ebced değerleriyle hesaplamalar yapılarak kıyametin ne zaman kopacağını hesabının yapılabileceğini iddia etmiştir. O yaptığı bu açıklamalarla birçok tenkide maruz kalmıştır. Bunun sebebi sayımlardaki keyfilik, dikkatsizlik ve tahriftir. Ayrıca mezkûr âyete çok garip ve çelişkili yorumlar getirmiştir. Bu yüzden kendisine birçok reddiyeler yazılmıştır. Bunlardan bir kısmı şunlardır: İdris el-Kellek *İslam'da Sayıların Kutsallığı Yoktur*; Hasan Naci Muhammed Muhyiddin *On Dokuz Melek ve 20. Asrın Fitnesi*; Fadl Hasan Abbas *Kur'ân-ı Kerîm'in Îcâzı/Î'câz'ul-Kur'âni'l-Kerîm*; Salah Abdullfetah el-Halidî, *Kur'ân'ın Îcâzını Beyân/el- Beyân fi Î'câzi'l-Kur'ân*.⁷⁰

Bu iddialar, ülkemizde de Cenk Koray adlı eski bir TV sunucusu ile Edip Yüksel tarafından savunulmaktadır. Cenk Koray, Atatürk'ün hayatındaki on dokuzları derleyerek bu kervana katılmıştır. Edip Yüksel ise Reşat Halife'nin tam bir takipçisi olmuş ve onun söylemlerini seslendirmiştir.⁷¹

Kur'an'ı bu şekilde tamamen on dokuz sayısına sabitleyen anlayışa göre, hemen hemen her şeyi on dokuzla irtibatlandırmak mümkündür. Bu anlayışa göre on dokuz rakam sistemi Kur'an'ın Allah'tan geldiğinin belgesidir. Kur'an'daki sûre, besmele, âyet, lafzatullah ve kelime sayılarının⁷² tamamı on dokuz sayısının katlarıdır. Astronomiden fizik ve kimyaya kadar, biyoloji, tıp vs. gibi bütün bilimsel gerçeklerden söz eden Kur'an, adı geçen bu hususların

⁶⁹ Ateş, *Kur'ân Ansiklopedisi*,16/322.

⁷⁰ Çanim Kaddûrî el-Hamed, "Kur'ân-ı Kerîm'in Sayı İ'câzı Tevehhüm mü Gerçek mi?", çev. Halil Sağlamoğlu, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2015), 155-157.

⁷¹ Edip Yüksel, *Üzerinde Ondokuz Var* (İstanbul: Ad Yayıncılık, 2002), 49-54.

⁷² Hasan Keskin, "Ayetlerin Sayısı Hakkındaki İhtilaf Nedenleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2009), 49-67.

tamamıyla ilişkilendirilmektedir.⁷³ Ancak verilen rakamlar, yapılan hesaplar çok zorlamalar ve zaman zaman da çarpıtmalar içermektedir. Kimi yerde hesaba katılan harfler ve kelimeler, kimi yerde de sayıyı tutturmak için hesaba katılmamaktadır.⁷⁴ Kendi isteği üzere gerçekleştirilen bir tartışma oturumunda Edip Yüksel ile Halis Aydemir konuyu enine boyuna tartışmışlardır. İki taraf arasındaki bu tartışma yaklaşık üç saat sürmüştür. Tartışmada da ortaya konulduğu gibi bu sistemin sağlam bir tarafı olmadığı anlaşılmıştır.⁷⁵ Aydemir, burada Edip Yüksel'in sistemini matematik yoluyla çürütmektedir. Edip Yüksel daha da ileri giderek ortaya koyduğu bu on dokuz sistemini Kur'an'la özdeşleştirerek bu sistemi kabul etmeyenleri küfürle suçlamaktadır. Bunun ispatı için de En'âm sûresinin 25. âyetine atıfta bulunmaktadır: "İçlerinden, (Kur'an okurken) seni dinleyenler de var. Onu anlamamaları için kalpleri üzerine perdeler (gereriz), kulaklarına ağırlık koyarız. Her türlü mucizeyi görseler de onlara inanmazlar. Hatta tartışmak üzere sana geldiklerinde inkâr edenler, 'Bu (Kur'an) evvelkilerin masallarından başka bir şey değil' derler." Yüksel, bu âyeti delil getirerek on dokuz nazariyesini kabul etmeyenleri Kur'an'ı inkâr etmekle suçlamaktadır.⁷⁶

Kur'an'ın burada bahsedilen on dokuz rakamına göre kodlanmasının zihinlere sürekli bir şekilde cehennem olgusunu getirme riski vardır. Oysa bu büyük bir yanılgıdır. Zira bu durumda Kur'an âyetleri ateşe atılan suçlular mesabesinde. Hal böyle olunca, bunun saçma bir düşünce olduğu açığa çıkmaktadır.⁷⁷ Ayrıca burada yapılan büyük bir yanlış da gramer açısından dır. Âyetteki "ها" zamiri müennestir ve Kur'an'a gönderilmektedir. Oysa Kur'an müzekkerdir. Dolayısıyla on dokuz rakamının Kur'an'ı işaret etmesi mümkün değildir. On dokuzdan yola çıkan Reşat Halife ve takipçileri, sistemlerine uymayan Tevbe sûresinin son iki âyetini çeşitli subjektif yorumlarla

⁷³ <https://kuranmucizeler.com/> (Erişim: 7 Mart 2023).

⁷⁴ Bu konuda tablolar ve geniş açıklamalar için bk. Orhan Kuntman, "Ondokuz Meselesi'nin Reddi ve Bu Mesele ile İlgili Önemli Açıklamalar", *İslâmî Araştırmalar* 2/7 (1988), 7-22.

⁷⁵ Halis Aydemir, "On Dokuz Mucizesine Atıf", *YouTube* (7 Mart 2023), 00:49:16-02:10:21.

⁷⁶ Aydemir, "On Dokuz Mucizesine Atıf", *YouTube* (7 Mart 2023), 02:42:27-02:42:55.

⁷⁷ Daha geniş değerlendirmeler için bk. Ateş, *Kur'ân Ansiklopedisi*, 16/323-330.

inkâr yoluna gitmişlerdir. Bağlamından koparılan bir âyet indî yorumlarla Kur'an'ı inkâra varacak sonuçlara evrilmiştir.⁷⁸

Kur'an, nazmı ve manasıyla ilahî ve mucizevî özellikler taşıyan bir kitaptır. Yazısı ise beşer ürünüdür. Bu hakikat bilinirse Kur'an'ın hattı üzerinden sayısal çalışma yapmanın hiçbir kıymetinin olmayacağı ortadadır. Kur'an, kelimeleri ve dizilişleri yönünden vahiy ürünüdür. Ancak sayfa yapısı ve yazısının ilahî olduğu söylenemez.⁷⁹ Nitekim bugün dünyanın çeşitli bölgelerinde basılan mushaflarda da bu durum müşahade edilmekte, imla şekillerinde farklılıklar arz etmektedir. Mesela Suudi Arabistan baskısı mushaflarla ülkemizde basılan mushaflar karşılaştırıldığında bu yazım farkları görülecektir.

Hülasa, âlimlerin çoğunluğu, on dokuz sayısının hikmetinin kesinlikle bilinmeyen müteşâbih bir konu olduğunu söylemektedirler. Müteşâbih âyetlere iman edilir, ilmi ise Allah'a havale edilir. Çünkü bu konuda yapılan açıklamalar yorum ve tahminden öteye geçemez.

Sonuç

On dokuz mucizesine(!) dayanak kılınan Müddessir sûresi otuzuncu âyetin siyâkının cehennem ve oradaki görevli meleklerle ilgili olduğu hususunda herhangi bir şüphe yoktur. Bu sayının, dört grubu imtihan için zikredildiği devam eden âyetlerde ifade edilmektedir. Kâfirler, Ehl-i kitap, müminler ve kalplerinde hastalık bulunanlar için bu rakamın bir imtihan sebebi olduğu net bir şekilde dile getirilmektedir. Ancak içinde on dokuz sayısının zikredildiği bu âyet, bulunduğu bağlamından koparılmış, çok farklı alanlara çekilmiş ve bilgisayarın ortaya koyduğu bir mucize olarak takdim edilmiştir. Bu durum tamamen keyfiliktir. Zira yapılan hesaplamalarda âyetler manipüle edilmekte, standart bir hesaplama yapılamamakta ve istenilen sayıya ulaşabilmek için her yol denenmektedir. Ayrıca bu sistemin(!) hangi esaslara dayandığı ortaya konulamamaktadır. Dolayısıyla on dokuz mucizesi adı verilen bu sistem tutarsızlık arz etmektedir. Kaldı ki zaten âyetin bağlamına (siyâk ve sibakına)

⁷⁸ Mahmut Toptaş vd., *Kur'an-ı Kerim ve 19 Efsanesi* (İstanbul: İnkılâb Yayınları, 1988), 8.

⁷⁹ Toptaş vd., *Kur'an-ı Kerim ve 19 Efsanesi*, 6.

göre, on dokuz melek anlamının dışında başka bir anlam veren müfessir olmamıştır.

Ülkemizde on dokuz mucizesini(!) ısrarla savunan ve bu fikre öncülük eden Edip Yüksel, sunulan makul delilleri kabule yanaşmak şöyle dursun, kendisinin on dokuz sistemi dediği bu düşünceyi kabul etmeyenleri tekfir etmekten çekinmemiştir.

Kur'an'a bir düşünceyi onaylatmak için bu şekildeki bir yaklaşım tarzının mahzurlu olduğu kanaatindeyiz. Zira Kur'an'ın mesajının daha doğru ve ilahî iradeye uygun olarak anlaşılması, ancak Kur'an bütünlüğü, indiriliş gayesi, nüzül ortamı, iyi niyet gibi hususlar dikkate alınarak gerçekleştirilir.

Kaynakça

Albayrak, Halis. *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*. İstanbul: Şûle Yayınları, 1993.

Âlûsî, Şihabüddin Mahmud b. Abdillâh el-. *Rûhu'l-meânî*. thk. Ali Abdülbârî Atıyye. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1415.

Ateş, Süleyman. *Kur'ân Ansiklopedisi*. 30 Cilt. İstanbul: Kur'ân Bilimleri Araştırma Vakfı, 1997.

Bakkal, Ali. "Kur'an'ı Anlamada Siyak-Sibakın Önemi". *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*. Ankara: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2009.

Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-. *Meâlimu't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr. Beyrut: Dâru Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1997.

Beyzâvî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'âşî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1418.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971.

Çetiner, Bedreddin. *Fâtiha'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 3. Basım, 2010.

- Derveze, M. İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs*. çev. Ahmet Çelen vd. 7 Cilt. İstanbul: Ekin Yayınları, 2. Basım, 1998.
- Durmuş, Zülfikar. "Türkçe Meallerde Ashab-ı Kehf ile İlgili Yapılan Hatalar". *Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshab-ı Kehf Sempozyumu 20 - 22 Eylül 2012 Kahramanmaraş*. ed. Seydihan Küçükdağlı. Kahramanmaraş, Öncü Basımevi., 2013.
- Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Ekin, Yunus. "Siyâk Kavramının Semantik Analizi". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2013), 93-126.
- Esed, Muhammed. *Kur'ân Mesajı, Meâl- Tefsîr*. çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk. 3 Cilt. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- Ferrâ, Yahyâ b. Ziyâd el-. *Meâni'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yusuf Necati. Dâru'l-Mısriyye, ts.
- Hamed, Ğanim Kaddûrî el-. "Kur'an-ı Kerim'in Sayı İ'cazı Tevehhüm mü Gerçek mi?" çev. Halil Sağlamoğlu. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2015).
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak. *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422.
- İbn Kayyim, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1. Basım, 1410.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri (İbn Kesîr Tefsiri)*. çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner. 16 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983.

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîrü'l-
Kur'âni'l-'azîm*. thk. Sâmi İbn Muhammed İbn Abdirrahmân İbn Selâme.
Riyâd: Dâru't-Taybe, 1999.
- Karaman vd., Hayreddin. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara:
Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım el-. *Tefsîrü'l-
Kâsımî*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1418.
- Kaya, Remzi. "Ehl-i Kitap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/516-
519. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Keskin, Hasan. "Ayetlerin Sayısı Hakkındaki İhtilaf Nedenleri". *Cumhuriyet
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2009), 49-67.
- Keskin, Hasan. *Kur'an'da Fitne Kavramı*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.
- Kılıçarslan, Mehmet - Harputlu, Kays. *Nahiv Edatları Sözlüğü*. İstanbul: Akdem
Yayınları, 2021.
- Kuntman, Orhan. "Ondokuz Meselesi'nin Reddi ve Bu Mesele ile İlgili Önem-
li Açıklamalar". *İslâmî Araştırmalar* 2/7 (1988), 7-22.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-. *el-Câmi'
li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim Etfiyyiş. 20 Cilt.
Kâhire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-. *Te'vîlâtü'l-
Kur'ân*. thk. Mecdî Baslûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye,
2005.
- Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ el-. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. çev. Muhammed Han Kayanî vd. 7
Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Nesefî, Mahmud Hafızuddîn el-. *Tefsîrü'n-Nesefî (Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-
te'vil)*. thk. Yusuf Ali Bedîvî. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kelimi't-Tayyib, 3. Ba-
sım, ts.

- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-. *Mefâtîhu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 3. Basım, 1420.
- Sağlam, Mustafa. *Tefsirde Anlam Kırılmaları*. Ankara: Fecr Yayınları, 2022.
- Sinanoglu, Mustafa. "İmân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/216-219. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-. *ed-Dürrü'l-Mensûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, ts.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali eş-. *Fethu'l-Kadîr*. Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1414.
- Şimşek, M. Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. 5 Cilt. Beyan Yayınları, 2012.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî et-. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Ḳur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. y.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Toptaş, Mahmut - vd. *Kur'ân-ı Kerim ve 19 Efsanesi*. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 1. Basım, 1988.
- Ünver, Mustafa. *Kur'ân'ı Anlamada Siyâkın Rolü*. Ankara: Sidre Yayınları, 1996.
- Vural, Faruk. "Sebepleri ve Sonuçları Bakımından Fetret-i Vahiy Meselesi Üzerine Bir İnceleme". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (2015), 83-102.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dîni Kur'ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Yayınları, 1979.
- Yüksel, Edip. *Üzerinde Ondokuz Var*. İstanbul: Ad Yayıncılık, 2002.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî ez-. *Meâni'l-Ḳur'ân ve i'râbuhu*. thk. Abdülcelil Abduh Şelebî. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1988.
- Zemahşerî, Cârullah Muhammed b. Ömer ez-. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmi'zi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eḳâvîl fî vüçûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'Arabî, 3. Basım, 1407.
- Zuhaylî, Vehbe İbn Mustafa ez-. *et-Tefsîru'l-münîr*. 30 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1418.